

ОСИП
МАКОВЕЙ

Ярошенко

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2024

I

Тринадцятого дня місяця серпня 1621 року був торг у Сереті. Людей з'їхалося до міста багато, але не з далеких сторін, тільки з близьких околиць. Не було між ними, як звичайно, ані львівських купців із сукном, ані угорських з кіньми, сріблом і шкурами з куниць, ані семигородських з воском на свічки, — були тільки самі свої, серетські та сучавські купці, та й то далеко не всі. Час був непевний, заносилося на велику війну, як на бурю, — небезпечно було сторонським людям вибиратися в далеку дорогу з товаром. Навіть деякі заможніші серетські купці повтікали вже заздалегідь зі своїм добром у безпечнішу Сучаву, в Ясси, в Семигород — і тому торг не виглядав, як бувало.

Осталися в Сереті тільки менші крамарі з татарським товаром: шовком, перцем, ладаном, вином, а люди з околиці пригнали дуже багато худоби на продаж. Волів, корів і овець було всюди повно: і коло Городища, і коло церкви Св. Тройці, і далеко понад потоком Какаїною, аж до кам'яного моста, під котрим у ті часи жив, як люди казали, якийсь дивний чорт, що любив гратися з людськими дітьми. То селяни, молдовські бояри і вірмени поназганяли стільки худоби, щоб її й запівдармо збути, бо, звісно, ліпше тепер хоч що-небудь узяти за неї, аніж за тиждень-два дивитися, як її, не заплативши, заберуть із пасовиськ турки і татари або польські і козацькі чати. Гроші легше сховати,

як худобу. Користали з сего вірменські купці і скуповували товар запівдармо, щоби небавом перепродати його з добрим зарібком турецькому війську.

Проте хоч торг і не був такий, як давнішими часами, гамір у місті був незвичайний. Так і видко було, що багато людей прийшло у місто не на те, щоби що-небудь продавати або купувати, але щоби розвідати дещо більше про війну. І тому вже зранку по господах при вині та при меду велися довгі розмови про недалеку війну; і на торговицях люди ставали купками та слухали оповідань якого бувалоого чоловіка, що більше знав, як вони. На всіх слухачів находив страх, і кожний думав зараз про себе, як би то заховати перед ворогами надбане добро та куди й себе з родиною подіти, щоби перебути живим та здоровим тяжкий час.

Сей неспокій видко було і в серетян, що на всякий випадок заховували по льохах та закопували в ями по своїх садах усе добро, з яким годі втікати а яке шкода віддавати ворогові. Добре тим, що повтікали в гори та в далекі сторони, — їм не страшно; але не всім же можна і не всім легко покинути своє господарство; от вони і прятали свої маєтки, а самі готовилися кожної небезпечної хвилини заховатися або в лісі на горі Руїні, або в інших околичних лісах, що вінком окружали Серет.

Того дня, коли був торг, у загороді старого Семена Ярошенка вся челядь його — жінка, і син Микула, і невістка Роксанда — пильно заходилася коло того, щоби постягати докупи, поскладати та поховати де що було, нехай би не попалося чужому в руки. Саме передучора прийшла вістка, що турецький султан зі страшним, невиданим військом уже недалеко, над Прутом; а хоч Молдова — султанський край і Серет — його місто, проте війською військом — не пощадить і своїх, усе забере, що в

руки попадеться. А молдовський господар Олександр уже й без того вибрав доволі данин на турків.

Загорода старого Ярошенка стояла під горою Руїною, над потоком, що в'ється у підніжжя гори, на лівий бік від церкви Св. Тройці, як іти у місто від ріки. Вузенька доріжка вела попід гору Руїну, вверх потоком, у місто, а при сій доріжці, рівно з Городищем, жили Ярошенки. Коли було з другого боку міста подивитися на їх загороду, то її не було видно за деревами. Високо понад нею здіймалася гора з відвічним густим буковим лісом, де колись стояв кам'яний замок, що тепер щораз більше розпадався і заростав усяким лабазом; нижче білілися спадисті стіни гори, що їх усе полокали дощі та вимивали наверх білий камінь і пісок; а вже у підніжжя починалися сади кількох серетських міщан, між ними й Ярошенка. Сі сади також не були рівні і нахилилися до потоку, але вода шкодила їм тільки у великі зливи; покопані рови відводили воду у потік — і сади могли зеленітися у всій своїй красі.

Семен Ярошенко поклав собі хату при дорозі. Вона виглядала як соборна церква в Радівцях, тільки була значно менша: з високою, стрімкою кришею і з малими вікнами та дверми. Лише поклади на причілку хрест — і звичайна тоді молдовська церква готова. Таких хат було тоді у Сереті більше — любили люди жити в них. За хатою у саду розвів собі Ярошенко пасіку і в ній проводив ціле літо.

І сьогодні з самого ранку він у пасіці. З воцини витопив камінь воску і приніс його в хату. Віск був ще теплий, жовтий, і від нього так і понесло медовими пахощами по хаті. Стара Ярошенчиха саме тоді переглядала одержу: виймила із скрині чоловікову і синову рясу «антірев», і широкі шаровари, і довгі зелені хустки,

що ними опоясувалися по штанях, виймила їх святочні кучми і свої та невістчині кацавейки з лисами, зубони, три пари нових постолів і ще якісь хлоп'ячі річі — усе те посклала на постелі і задумалася.

— Куди ж я те все подію? — спиталася вона в чоловіка, коли той увійшов з воском у хату. — Як же се у землю заховувати? Погниє, понівечиться.

— Ну то нехай лежить у хаті! — відповів старий.

— Та-бо зле і в хаті. Наскочить біда несподівано — наша хата при дорозі, — забере — шкода.

— Найліпше разом із скринею в льох покласти. Льох сухий і широкий — вміститься. А його за хашами й невидко, травою заріс. Зложи все у скриню і засунь; а Микула і Роксанда нехай зараз занесуть. Чи вони вже змолотили пшеницю?

— Уже, здається.

Старий приступив до стіни від подвір'я і відчинив мале віконце з болоною з міхура замість скла. Глянув на подвір'я. Там біля стога стояла пара волів, що саме перед хвилиною витоптувала ногами зерно із снопів; невістка згортала набік соломі, а син пересівав зерно на решеті. Ранішнє сонце освічувало молоду вродливу пару — і старий Ярошенко з охотою дивився на неї хвилину.

— Микуло, як упораєшся, прийди у хату! — сказав батько і зачинив віконце. — От нещасна доля! — говорив він далі до жінки. — Коли так подивлюся на наших дітей, страшний жаль бере мене. Нема та й нема нам спокійного життя! Як було зранку, так буде й до останку і нам, і нашим дітям: усе тремти, усе не спи спокійно, усе бійся, що буде завтра, усе держи шаблю в руках...

Стара не відзивалася добру хвилину, мовби думала свої думки, далі зітхнула і каже:

— Не знати, де то наш Ілаш обертається? Чи живий він ще, чи вже покійник? Снівся мені сеї ночі...

— Та як? — зацікавився старий.

— Цілком так, як тому шість років: молоденький такий. Сидить собі отак коло скрині і каже мені: «Пійду з князем Корецьким на війну!» Я його прошу, я плачу, а він — ні та ні! І пійшов... Цілком так снівся, як тоді зробив. Десь пропадає, бідний, у неволі турецькій...

— Або ворон кості його вже давно розніс, — додав смутно старий.

Обоє замовкли. Згадка про Ілаша, їх старшого сина, що так без вісті і чутки заповівся перед кількома роками, усе засмучувала їх. Вони вже і поминки справляли по нім, і все ще мали надію, що, може, він не пропав, може, ще вернеться. Тим часом роки минали і минали, Ілаш не вертався, і надія на його поворот щораз меншала.

Але сумні гадки старих розвіялися небавом, бо у хату вбіг малий чотирилітній хлопчина, здоровий та веселий, з рум'яними щоками. Се був внук старих, Тодір.

— А ти куди бігаєш? — ніби з гнівом скрикнула бабуся.

— На Руїні був.

— І казала я тобі: не лазь туди, там страшно, а ти все своє.

— Я не сам був, — боронився хлопець.

— І що з того? Каміння з замку розсувається, ще привалить тебе колись, і буде по тобі...

— Е, ні! Я вилізу... Але я так хочу їсти!

— Може би, ти меду попоїв? — спитався дід.

— Давайте, діду, а багато!

Дід подав внукові меду на деревляній мисчині, відрізав йому кусень хліба — і хлопець почав їсти з жадобою.

Небавом надійшов і Микула.

— Чого вам треба, тату?

— Чуєш, сину: возьми-но ти сей камінь воску та понеси до Агоспи; казав мені колись-то, що потребує. Вертаючи, купи у татарина коло церкви добру шаблю турецьку, бо треба буде, час непевний...

— Адже в нас є їх три; є й луки, і самопал...

— Нічого! Купи, коли кажу. Не дай Боже напасті, чим би боронилася твоя Роксанда? Кочергою? Скільки душ у хаті, стільки зброї треба.

— І мені купить, тату, — відозвався хлопчина, — таку маленьку шаблю а остру!

— З патика?

— Не з патика, правдиву!

— Ну-ну, куплю, а ти тим часом обітри собі рот з меду. От як замурзався! Ще до тебе бджоли злетяться на мід і пожалять у сам носик.

Хлопець утер скоренько рот рукавом.

— А у пасіку не йди, — остерігав дід, — бо пожалять тебе знову, так як передучора, і будеш плакати.

— Ні, ні, вже не пійду, не хочу! — запевшовав хлопець. — Але шаблю мені купите? Або лук? Або ні! Може би, таку маленьку стрільбу, щоби я собі стріляв?

Дід засміявся:

— Ей, синку, стрільба не для тебе! А лук я тобі зроблю. Ходи, зараз змайструю! Ні, чекай, перше винесемо скриню у льох. Поможі нам, Микуло! А ти, стара, зложи сюди одержу!

Задніми дверми хати винесли скриню на подвір'я, а з подвір'я в сад між корчі, де була будована яма. Там Микула й лишив старих, а сам вернувся у хату.

— В місто йду, — сказав він мимоходом до жінки, — віск продавати.

— А не бався там! — відповіла Роксанда, що в'язала тоді околіт соломи повереслом.

Микула одягся у довгу одягу, неначе рясу, поклав на голову кучму, взяв камінь воску під паху і пійшов до вірменина Агопси, що торгував усякими річами і мав свою господу для гостей.

Перейшов кладку над потоком і вуличкою поміж плотами пійшов у сторону церкви Св. Тройці, де находилася господа Агопси. Було саме під полудне, жара пекла велика, і торг мовби троха притих, бо годі було встояти на сонці. Зате у господах було гамірніше: люди полудновали, пили вино і чимраз завзятіше спорили про війну.

Микула продав вірменинові віск і на хвилину вступив до господи. Тут за столом сиділо кількох вірменських купців, пили вино та закушували бужениною. Вони розмовляли по-вірменськи, але від часу до часу закидали і по-руськи. Один із них, чорний як смола вірменин, був уже підхмелений, бо саме тоді, як Микула входив у господу, кинув малою порожньою коновочкою з вина об землю так, що вона розлетілася на дощинки. Інші купці стали його спиняти та втихомирювати, але він тільки тоді успокоївся, коли явилася друга повна коновочка на столі.

Микула знав сего вірменина: се був відомий у цілій Молдові багатий купець Дзерон Семен, що знався з Ярошенками здавна і не раз бував у них дома. Через жінку Микули він був і посвоячений з ними. Дзерон вибудував своїм коштом церкву на честь св. Симеона у Сучаві — такий був багатий. Микула хотів нишком винестися з господи, але Дзерон уже помітив його своїми очима і скрикнув:

— Микуло, не втікай! Маю тобі щось сказати. Я саме збирався до вас пійти.

Потім устав із-за стола і, мовби нічого не пив, узяв Микулу під руку і вийшов з ним на вулицю.

— Батько здоров?

— Здоров.

— Має троха своїх людей чи ні?

— Найдуться, та що з того? Сю гадку треба закинути, та й годі!

— Не закинути! Ні! Тепер саме час, коли Могили можуть знову стати господарями. Заплатять нам добре. Нас у Сучаві ціла громада за Петрашком. Чую, що Копачовський має приїхати до Сучави; певно, привезе якісь новини. О! Коли діло піде гладко, дешево се Могилам не обійдеться. Скажи старому, що Петрашко Могила писав до мене і до Бичка: казав усюди мати своїх людей...

— Коли ж батько мій уже такий старий! — відповів Микула спокійно, вислухавши гарячої бесіди вірменина.

— Такий старий, як і я! Ще говорити може...

— Але сили в нього нема такої, як у вас.

— Ну-ну! Я там ще сьогодні зайду до вас під вечір. Аби старий не виходив нікуди. Розумієш? А може, ти нап'єшся вина?

— Ні, спасибі, маю діло.

Дзерон вернувся до господи, а Микула пійшов купувати шаблю до купця-татарина коло горішньої церкви. (У Сереті було в ті часи ціле татарське передмістя). Татарин мав усякої зброї багато: луки, списи, самопали, всякі шаблі, молоти, ножі; на все те був тепер значний попит, як звичайно перед війною.

Микула став перекидати різні шаблі. Найбільше сподобалася йому коротка, але доволі тяжка і вже виострена крива шаблюка у похві зі шкіри. Держак був вигідний, шабля не могла вихопитися легко з руки.

3MICT

I	.....	3
II	.....	19
III	.....	37
IV	.....	60
V	.....	81
VI	.....	99
VII	.....	115
VIII	.....	137
IX	.....	154
X	.....	169
XI	.....	184
XII	.....	201
XIII	.....	226
XIV	.....	243